

A *LITERATURA* ESETE A VILÁG IRODALMÁVAL

ZELEI DÁVID

1749.hu; Helikon Kiadó

szerkesztő

david.zelei@1749.hu

ORCID 0000 0003 3244 3132

The Case of *Literatura* and World Literature

The study reviews *Literatura*'s relationship with world literature and literary theory from its beginnings to the present day, showing that, contrary to the preface of the first issue (that promised complete loyalty to the political system), the journal has always been open to new trends in literary theory and history. It was among the first in Hungary to discuss Mikhail Bakhtin or postmodernism, and the first to publish in Hungarian authors such as Aleida Assmann, Jacques Derrida or Paul de Man. At the same time, the study points out, while providing a broad literary theoretical outlook, analyses of world literature tend to focus on classical rather than contemporary or genre writers.

Keywords: world literature, journal, literary theory, literary history, Mikhail Bakhtin, Jacques Derrida, Paul de Man, Aleida Assmann

■ Ha egy érdeklődőbb marslakó a *Literatura* 1974-es beköszönőjéből igyekezne a folyóirat ötven évvel későbbi szellemiségére következtetni, bizony nem lenne könnyű dolga. A folyóirat ugyanis ötven éve egy bonyolult, de a Kádár-rendszerre oly jellemző irodalompolitikai láncolat végeredményeként született meg. 1962-ben az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya az „egyik irodalomtörténeti folyóiratnak irodalomelméleti, kritikai, irodalompolitikai havi folyóirattá való átszervezéséről”¹ döntött, ami azt jelentette, hogy a Bóka László szerkesztette *Irodalomtörténetet* – mint később kiderült, 1969-ig – egy tollvonással megszüntették, és papírállományát az újonnan alakuló *Kritikához* allokálták.² Az 1963 szeptembere és 1971 decembere közt megjelenő, Diószegi András szerkesztette „rég” *Kritika* minden nehézség (a „szerény, ösztövért terjedelm”³ alacsony példányszám, alacsony honoráriumok, és leginkább a folyamatos, felülről jövő támadások) ellenére soha nem látott irodalomelméleti áramlatokat mutatott be, élénk viták sorát közölte Csontváry festészetétől Jancsó filmjéig (vagyis messze túlnyúlt az irodalom határain), és illusztris, sokszínű szerzőgárdát vonultatott fel Klanciczay Tibortól Csoóri Sándorig, Heller Ágnestól Kassák Lajosig. A pártvezetés által mindvégig tűz alatt tartott *Kritikát* azonban 1972 elején „magához vette” az Irodalomtudományi Intézetből Pándi Pál, azzal a homályos ígérettel, hogy a régi gárda is lehetőséget kap a folytatásra, ha nem is havi, de kéthavi formában. Ez – a sorozatos intézeti reklamálásnak köszönhetően – csak 1974-ben valósult meg a *Literatura* megjelenésével, melynek főszerkesztésére Diószegit kérték fel, a pártmegrováson és agyhártyagyulladásán egyaránt túlesett kritikus-irodalomtörténész azonban ezt teljesen érthető módon nem vállalta. Az Intézet az Aczél György által hevesen gyűlölt Béládi Miklóst javasolta a helyére, ám a személyes ellenszenv miatt csak úgy indulhatott meg a lap, hogy Béládinak be kellett érnie a „szerkesztő” titulussal, miközben „felelős szerkesztőként” fölé helyezték Sötér István intézetigazgatót.⁴ (Sötér neve egyébként csak 1980-ig szerepelt a lapon, ’81-től Béládi volt a felelős szerkesztő.)

Alighanem e hosszadalmas és nem problémamentes (újja)születés, valamint a korábbi ezernyi támadás is okozhatta, hogy Sötér 1974-es beköszöntője egy vonalasnál is vonalásabb folyóiratot jelentett be. Korábban a *Kritikát* a feljelentők leginkább azzal vádolták, hogy nem elég pártos és nem elég marxista, sőt, a Diószegi megrovását kiváltó úgynevezett Lekli-ügyben a szovjetellenesség vádja is felmerült⁵ – Sötér beköszöntője mintha mindennek igyekezne ellentartani az olyan fordulatokkal, melyek

¹ SIMON Zsuzsanna, „Élt tíz évet: A régi *Kritika* életrajza az MTA ITI Archívuma tükrében”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 108, 5–6. sz. (2004): 697–728, 697.

² Uo., 698. Az eset miatt Bóka soha nem publikált a *Kritikában*.

³ Kovács Kálmán, „A *Kritika* hatodik évfolyamáról”, *Társadalmi Szemle* 24, 9. sz. (1969): 67–72, 71.

⁴ SZILI József, „Folyóirat-egyniségek közössége”, *Alföld* 62, 3. sz. (2011): 38–43.

⁵ Lekli Béla történész *Szimonov és Nagibin, Újra a háborúról* című recenziója ügyében (melyben olyan fordulatok szerepeltek, mint „a szovjet emberek többsége még nem nőtte ki a félfudális, félkapitalista vonásokat, nem jutott el a szocialista tudatig”) büntetőeljárás is indult izgatás vádjával, mely megállapította, hogy „[a] recenzióban szereplő megállapítások egy része alkalmas [...] arra, hogy a recenziót elolvasóban a szovjet nép iránt gyűlöletet keltsen.” SIMON, „Élt tíz évet”, 704–705.

szerint a lap „keresi az összeköttetést a szocialista társadalom és a marxista irodalomtudomány között”, sőt, igyekszik „kezdemenyezően segíteni elő a marxista irodalomtudomány továbbfejlődését”. Hogy pártosságát bizonyítsa, „egyértelműen vallja, hogy X. pártkongresszusunk művelődéspolitikai elveit tartja a helyeseknek”, elkötelezettsége bizonyítékaként pedig kész arra is, „hogy ezeket az elveket akár jobboldali, akár baloldali torzításokkal szemben megvédj[e].” Zárásként pedig, szovjetbarátságát hangsúlyozandó kiemeli, hogy „[m]űhelyünk szoros kapcsolatot tart más szocialista országok, s elsősorban a Szovjetunió tudományos műhelyeivel.”⁶

Mindez már átvezet tanulmányom témájához, a *Literatura* nemzetköziségéhez és a világirodalommal ápoltsághoz, mely a folyóirat történetének különböző szakaszaiban egyszerre volt folyamatos és gyökeresen eltérő. Mikor szokásomhoz híven igyekeztem megkeresni ennek a kapcsolatnak a statisztikai alapjait, ez a ketősség térített el szándékomtól: a változó rovatstruktúra (például az el-eltűnő *Szemle* rovat), szerkesztőségi éthosz, és a tanulmányok sokneműsége rövid úton minden homogenizálási kísérletet kisiklatott.

Az egyetlen stabil fogódzó a folyóirat nemzetköziségének folytonossága volt: a Kádár-rendszer összeomlásáig ezt a szocialista internacionalizmus eszméje biztosította, később pedig a szerkesztőségek nyitottsága. Sőtér már sokat emlegetett beköszöntőjében világossá teszi: „[g]ondolkodásunkban középponti helyet foglal el a történelmi materialista módszer gazdagítása, melynek egyik előfeltétele, hogy a nemzeti keretek közül mind szélesebb, nemzetközi láthatárokra tekintsünk ki.”⁷

A Sőtér–Béládi-éra

Ars poetica és szerkesztői gyakorlat ugyanakkor a Kádár-rendszer e szakaszában nem mindig esett teljesen egybe. Sokatmondó, hogy Sőtér vonalas beköszöntőjét mintegy demonstratívan követi annak a Szili Józsefnek az angol-amerikai hivatkozásban dús tanulmánya,⁸ akiről egyszer maga Aczél György találta azt mondani: „Őn nem marxista”,⁹ aki egy olyan, egyébként maradandó tanulmánykötetbe¹⁰ írt az amerikai új kritizmusról,¹¹ melynek megjelentetését a *Népszabadság* egész oldalt betöltő feljelentő kritikája utólag helytelenítette;¹² és aki rendszeres és büszke szer-

⁶ SÓTÉR István, „Beköszöntő”, *Literatura* 1, 1. sz. (1974): 3–4.

⁷ Uo., 4.

⁸ SZILI József, „Egyetemes korszakok az irodalomtörténetben”, *Literatura* 1, 1. sz. (1974): 5–14.

⁹ VERES András, „Szili József (1929–2021)”, *Literatura* 47, 4. sz. (2021): 397–401, 399.

¹⁰ NYÍRÓ Lajos, szerk., *Irodalomtudomány: Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970).

¹¹ SZILI József, „Adalékok az új kritizmus irodalomesztétikájához: A költemény mint megismerés és mint struktúra – Ransom, Tate és Brooks nézetei”, in NYÍRÓ, *Irodalomtudomány*, 227–274.

¹² Szili válaszcikkét, melyet a rovatot szerkesztő Pándi Pál előzetesen elfogadott közlésre, Pándi lemondása után E. Fehér Pál visszautasította. SZILI József, „Nyíró Lajos jele”, *Literatura* 40, 4. sz. (2014): 317–324, 323.

zője volt a régi, Pándi által elirigyelt *Kritikának*.¹³ De csak egyet kell ugranunk a tanulmányok sorában, hogy eljussunk Hankiss Elemérig,¹⁴ akiről 1972-ben párthatározat rögzítette, hogy tanulmányai „a marxizmussal össze nem egyeztethető módon» alkalmazták a »formalista-modernista« szemléletet»¹⁵

Nem mondhatjuk persze, hogy a folyóirat szerkesztőbizottságának bátorsága *határtalan* lett volna: Bojtár Endre ugyanis, aki az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösségének 1972-es határozatában Hankiss név szerint említett „bűntársaként” szerepelt, „csak” a második számba került be *Jel és dolog a kelet-európai avantgarde irodalomban*¹⁶ című tanulmányával, megelőlegezve 1977-es, „»A kelet-európai avantgarde irodalom« című korszakos jelentőségű monográfiáját».¹⁷ Nehéz ezt összeegyeztetni Sötér olyan kijelentéseivel, mint hogy „hisszük, hogy mai irodalmunk legtöbb irányzatában az épülő szocializmus valósága fejeződik ki», vagy hogy „[r]endkívüli jelentőséget tulajdonítunk a marxista-leninista művelődéspolitikára egyre inkább kibontakozó kezdeményezéseinek».¹⁸

Ez a fajta, a korban kifejezetten veszélyes nyitottság mind a szerzőgárdát, mind a folyóirat figyelmét tekintve megmaradt: visszatekintve egyáltalán nem tűnik papírfornak, hogy Szegedy-Maszák Mihály sürgetőnek lássa, hogy „a polgári esztétika termékei közül” „Cassirer hatalmas műve a szimbolikus formákról, Peirce, Ingarden és Heidegger munkái, a zeneesztétikán belül Boris de Schloezer Bach-könyve, Pierre Boulez és Ernst Kurth tanulmányai»¹⁹ még nincsenek magyarra fordítva, hogy a „vele-ig nonkonformista»²⁰ Könczöl Csaba Julia Kristevát és Tzvetan Todorovot megelőzve ismertesse meg az olvasóval a lágerért járt Mihail Bahtyin munkásságát,²¹ vagy hogy Miklós Pál egy kínai kép kapcsán arról tündödjön,²² „Mire jó a szemiotika?”. Mindez nem jelenti azt, hogy ennek ne lett volna jelentős ellensúlya (az 1976/1-es szám például csaknem egészében „a szocialista világirodalom és kultúra problémáival» foglalkozik, az 1977/3-4-es szám pedig lapélen hozza Gránicz István *Lenin harca a pártsajtó pártosságáért* című tanulmányát,²³ és hosszan-hosszan lehetne

¹³ Szili később emlékezetes esszében siratta el a „régit” *Kritikát*: Szili, „Folyóirat-egyéniségek...”

¹⁴ HANKISS Elemér, „Fejlődik-e az irodalom? Az »extenzív« illetve »intenzív« fejlődés létéről és mibenlétéről”, *Literatura* 1, 1. sz. (1974): 20–34.

¹⁵ BEZECZKY Gábor, „Hankiss Elemér (1928–2015)”, *Literatura* 41, 1. sz. (2015): 3–6, 3.

¹⁶ BOJTÁR Endre, „Jel és dolog a kelet-európai avantgarde irodalomban”, *Literatura* 1, 2. sz. (1974): 68–77.

¹⁷ BERKES Tamás, „Bojtár Endre (1940–2018)”, *Helikon* 64, 1. sz. (2018): 77–79, 77.

¹⁸ SÖTÉR, „Beköszöntő”, 3–4.

¹⁹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Abraham A. Moles: *Információelmélet és esztétikai élmény*”, *Literatura* 1, 3. sz. (1974): 145–147, 147.

²⁰ RADNÓTI Sándor, „Poszthumusz ember: Könczöl Csaba, 1947–2004”, *Magyar Narancs*, 2004. febr. 26., https://magyarnarancs.hu/konyv/nekrológ_poszthumusz_ember_konczol_csaba_1947-2004-56788.

²¹ KÖNCZÖL Csaba, „Mihail Bahtyin – a viták keresztjében”, *Literatura* 2, 3–4. sz. (1975): 49–66.

²² MIKLÓS Pál, „Mire jó a szemiotika?”, *Literatura* 1, 3. sz. (1974): 25–40.

²³ GRÁNICZ István, „Lenin harca a pártsajtó pártosságáért” *Literatura* 4, 3–4. sz. (1977): 3–26.

folytatni a sort), de jól jelzi azt az éthoszt, ami a hatvanas–hetvenes években az Irodalomtudományi Intézetet (1968-ig Irodalomtörténeti Intézet), különösen pedig annak Nyíró Lajos vezette Irodalomelméleti Osztályát jellemezte: erős nyitás az újra, a szemiotikától a formalizmuson át a beszédaktus-elméletig, határozott elköteleződés az irodalomelmélet és az irodalomtudomány metadiskurzusai felé (az 1980/2-es szám *Az irodalomelmélet tárgya és módszere* című tanácskozás anyagait közli, az 1981/3-4-es számot pedig teljes egészében az irodalomtörténet elméletének szentelte a lap), és különös figyelem az avantgárd és leágazásai iránt (ezt tömbösítve leginkább az 1981/1-2-es szám mutatja). A világirodalomhoz való nem elméleti kapcsolódás is sokrétű: egyrészt fontos vonal a „magyar irodalom mint világirodalom” megközelítés (az 1982/3-4-es szám *A magyar irodalom a világirodalom folyamatában című kézikönyv XX. századi kötetének előtanulmányait* közli), másrészt a komparatív perspektíva²⁴ és a kapcsolattörténet.²⁵ Összességében kijelenthető, hogy míg a nemzetközi irodalomelméleti törekvések önmagukban, globális, általános jelenségként, a világirodalmi tendenciák elsősorban a magyar irodalom fénytörésében érdeklik a szerkesztőket. A későbbi, szűkebb fókuszú vállalások tükrében pedig szembevetőd a nagy témák iránti vonzódás: csak úgy sorjáznak az olyan címek, mint *Az irodalomtudomány fogalmi rendszere* vagy *Az irodalomtörténet elméleti problémái*.²⁶ Az ilyen ambiciózus nekirugaszkodások a posztmodern nagy narratívák iránti bizalmatlanságának elterjedésével később egyre ritkábbá válnak.

A Bodnár–Pomogáts-éra

Béládi Miklós 1983 végi, korai halála után a szerkesztőség átalakult: az 1984-es átmeneti év után 1985-ben Bodnár György lett a főszerkesztő és Pomogáts Béla a felelős szerkesztő. A váltás meglehetősen csendben ment végbe: Sótéréhez hasonló *ars poeticával* nem találkozhatunk, így magukból a tanulmányokból kell következtetnünk a szerkesztőség irányvonalára. Éles váltást mindenesetre nemigen tapasztalhatunk: az 1985 és '89 közt megjelent mindössze kilenc számban valamelyest nagyobb hangsúlyt kap ugyan a magyar irodalom történetének újragondolása és általában az irodalomtörténeti perspektíva, de a világirodalmi közelítésű tanulmányok sem szorulnak végtelenen háttérbe. Továbbra is jelentősek az avantgárdokkal foglalkozó

²⁴ Vö. pl. Kovács László, „A »romantikus hiányérzet« néhány típusa és összefüggései: Egy-egy Hölderlin, Shelley, Vörösmarty és Hugo-vers összehasonlítása”, *Literatura* 4, 2. sz. (1977): 40–79; Oleg ROSSZIJANOV, „A művész és a forradalom – Alekszandr Blok és Ady Endre”, *Literatura* 6, 2–3. sz. (1979): 141–145.

²⁵ Vö. az 1978/3–4-es szám „A Nyugat és a világirodalom” blokkjával (85–125), vagy Lőrinczy Huba („A magyar századelő Twist Olivérje: Dickens-reminiszcenciák *A gólyakalifában*”, *Literatura* 3, 3–4. sz. [1976]: 25–30) és Kiss Gy. Csaba („Néhány szempont a lengyel és a magyar regény 1945 és 1948 közötti fejlődésének tipológiai összevetéséhez”, *Literatura* 7, 1. sz. [1980]: 36–41) tanulmányával.

²⁶ SZERDAHELYI István, „Az irodalomtudomány fogalmi rendszere”, *Literatura* 6, 2. sz. (1980): 195–204; KIBÉDI VARGA Áron, „Az irodalomtörténet elméleti problémái”, *Literatura* 6, 4. sz. (1979): 357–364.

írások (különösen az egybevont, 1987-88-as évfolyam 3. számában), erősödik a folyóirat francia orientációja,²⁷ Dávidházi Péter pedig többek közt a *Literatura* lapjain²⁸ alapozza meg az irodalmi kultusz kutatás magyarországi alapművét, a Shakespeare-kultuszt elemző *Isten másodszületését*,²⁹ hogy aztán 1989-ben megalapítsa az intézet kultusztörténeti munkacsoportját. Láthatóan erősödik az úgynevezett *French Theory* szerepe az elemzésekben, a később a lap irányvonalát nagyban meghatározó Kulcsár Szabó Ernő a magyar folyóiratirodalomban az elsők között értekezik a posztmodern irodalomról³⁰ (különös módon a *Helikon* [1987/1–3] amerikai posztmodern irodalomról szóló tematikus számaig a posztmodern elsősorban építészeti, táncművészeti vagy képzőművészeti kontextusban jelenik meg a magyar folyóirat-irodalomban), és a hamarosan a szegedi deKON-csoportot megalapító Odorics Ferenc is itt közli első nagyobb lélegzetű tanulmányát a metaforikus szövegek olvasásmódjáról.³¹ Ezekből az apró részletekből látható, hogy intenzív a készülődés a kilencvenes évek nagy elméleti boomjára, a szemléleti megújulás egyik pionírja pedig a *Literatura*. A kifejezetten világirodalmi alkotásokat elemző tanulmányoknak ugyanakkor továbbra is a *Helikon* és a *Nagyvilág* a fóruma.

A Pomogáts–Kulcsár Szabó-éra

Aligha túlzás azt mondani, hogy a rendszerváltás legnagyobb nyertesei az irodalmi mezőn belül a folyóiratok voltak: a szigorúan szabályozott létszámú és tartalmú, ideológiailag-politikailag kontrollált, csuklóztatott-vegzált, bezúzott-betiltott lapok helyén hirtelen ezernyi műhely és világlátás jelenhetett meg a nyolcvanas évek olvadását, ideológiai lazulását kihasználó szakembereknek köszönhetően mindenféle politikai kontroll nélkül, mai szemmel elképesztő olvasói érdeklődés mellett. („Mikor még a 2000-rel/ Cápák voltunk tízezerrel!” – nosztalgiazik például Szilágyi Ákos a 2000 kilencvenes évekbeli példányszámáról.)³²

Az akadémiai folyóiratok nagyszerűségét ugyanakkor mindez nem söpörte el: nem a lapok száma többszöröződött meg, hanem a lehetőségeik. Hirtelen ugyanis

²⁷ Vö. pl. MONOSTORY Klára, „Párhuzamos jelenségek a francia és magyar szövegkeletkezés történeti kutatásában”, *Literatura* 12, 3–4. sz. (1985): 280–297; KARAFIÁTH Judit, „Proust és a nevek”, *Literatura* 12, 3–4. sz. (1985): 480–495; KARAFIÁTH Judit, „Céline és Semmelweis”, *Literatura* 14, 1–2. sz. (1987): 155–161; OLASZ Sándor, „Gide- és Proust-inspirációk Németh László életművében”, *Literatura* 15, 3–4. sz. (1989): 499–527.

²⁸ DÁVIDHÁZI Péter, „Három alapelv az irodalmi kultusz vizsgálatához”, *Literatura* 15, 3–4. sz. (1989): 380–397.

²⁹ DÁVIDHÁZI Péter, *„Isten másodszületése”: A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1989).

³⁰ KULCSÁR SZABÓ Ernő, „A különböző esélyei: Szempontok a posztmodern fogalmának meghatározásához”, *Literatura* 14, 1–2. sz. (1987): 137–146.

³¹ ODORICS Ferenc, „Miképpen értünk meg metaforikus szövegeket?”, *Literatura* 12, 1–2. sz. (1985): 14–36.

³² SZILÁGYI Ákos, „Alkalmi vers a 2000 (fenn)állásáról 15 év után”, *2000* 15, 4. sz. (2004): 3–4.

nemcsak szabadon olvashatóvá, de fordíthatóvá és elemezhetővé is váltak azok a tendenciák, iskolák, szerzők, akikről eladdig inkább hallgatni volt ildomos. Utólag visszatekintve az 1990-1999 közti időszakra, a folyóirat egyik fénykorát élte Pomogáts Béla főszerkesztése és Kulcsár Szabó Ernő felelős szerkesztése alatt. Mai szemmel felsorolni is lenyűgöző, hogy egyetlen évtized alatt a humaniorák hány nemzetközi sztárja jelent meg a lap hasábjain: Paul de Man három,³³ Hans-Robert Jauss³⁴ és Matei Călinescu³⁵ két-két, Stanley Fish,³⁶ Jacques Derrida,³⁷ Hans-Georg Gadamer,³⁸ Richard Rorty,³⁹ Barbara Johnson,⁴⁰ Reinhart Koselleck,⁴¹ Mihail Bahtyin,⁴² Aleida Assmann,⁴³ Roland Barthes,⁴⁴ Gérard Genette⁴⁵ és Hans Blumenberg⁴⁶ pedig egy-egy tanulmánnyal jelentkezett. Sokan közülük (pl. Assmann, Derrida, De Man, Călinescu) elsőként itt jelentek meg magyar folyóiratban, holott eddigre már megnövekedett a potenciális vetélytársak száma a *Magyar Lettre Internationale*-tól a 2000-ig.

Élénk diskurzus alakult ki dekonstrukcióról, recepcióesztétikáról, hermeneutikáról, posztmodernről, konstruktivizmusról, fontos szerzője lett a lapnak a kompara-

³³ Paul DE MAN, „Bevezetés”, ford. MOLNÁR Gábor Tamás, *Literatura* 22, 3. sz. (1996): 293–310; Paul DE MAN, „Hölderlin és a romantikus hagyomány (1958)”, ford. NEMES Péter, *Literatura* 25, 1. sz. (1999): 17–28; Paul DE MAN, „Az időbeliség mintái Hölderlin *Wie wenn am Feiertage...* című versében (1967)”, ford. NEMES Péter, *Literatura* 25, 1. sz. (1999): 29–47.

³⁴ Hans Robert JAUSS, „Az irodalmi posztmodernség: Visszapillantás egy vitatott korszakküszöbre”, ford. KATONA Gergely, *Literatura* 20, 2. sz. (1994): 121–138; Hans Robert JAUSS, „Ad dogmaticos. Az irodalmi hermeneutika kis apológiája: Visszatekintés a megértés fogalomtörténetére”, ford. TÖRÖK Dalma, *Literatura* 25, 3. sz. (1999): 237–252.

³⁵ Matei CĂLINESCU, „Olvasás és újraolvasás: A megértés térbeli és időbeli modelljei”, ford. KAPPANYOS András, *Literatura* 17, 1. sz. (1991): 1–51; Matei CĂLINESCU, „Modernitás, modernizmus, modernizáció: Variációk modern témákra”, ford. NEMES Péter, *Literatura* 23, 3. sz. (1997): 239–255.

³⁶ Stanley FISH, „Interdiszciplinárisnak lenni oly nehéz”, ford. SAJÓ Sándor, *Literatura* 16, 4. sz. (1990): 317–329.

³⁷ Jacques DERRIDA, „Két kérdés aláírásokat értelmezve: Nietzsche/Heidegger”, ford. SZÜCS Tamás és SOMLYÓ Bálint, *Literatura* 17, 4. sz. (1991): 322–335.

³⁸ Hans-Georg GADAMER, „Destrukció és dekonstrukció”, ford. BONYHAI Gábor, *Literatura* 17, 4. sz. (1991): 336–346.

³⁹ Richard RORTY, „Dekonstrukció és megkerülés”, ford. BECK András, *Literatura* 17, 4. sz. (1991): 443–465.

⁴⁰ Barbara JOHNSON, „Költészet és performatív nyelv: Mallarmé és Austin”, ford. AMBRUS Judit, *Literatura* 20, 2. sz. (1994): 139–153.

⁴¹ Reinhart KOSELLECK, „Goethe korszerűtlen történelme”, ford. GYÖRFFY Miklós, *Literatura* 21, 1. sz. (1995): 7–20.

⁴² Mihail BAHTYIN, „Az eposz és a regény: A regény kutatásának metodológiájáról”, ford. HETESI István, *Literatura*, 21, 4. sz. (1995): 331–354.

⁴³ Aleida ASSMANN, „A fikció elismerése”, ford. TÓTH Éva, *Literatura* 22, 2. sz. (1996): 119–126.

⁴⁴ Roland BARTHES, „História vagy irodalom: 1960”, ford. NAGY Gabriella Ágnes, *Literatura* 24, 2. sz. (1998): 111–124.

⁴⁵ Gérard GENETTE, „A fikció aktusai”, ford. SZEKERES András, *Literatura* 25, 1. sz. (1999): 81–94.

⁴⁶ Hans BLUMENBERG, „Antropológiai közelítés a retorika aktualitásához”, ford. MOLNÁR Mariann, *Literatura* 25, 2. sz. (1999): 107–126.

tisztikát és a Közép-Európa gondolatot folyamatosan napirenden tartó Thomka Beáta és Fried István, és egy párját ritkítóan okos gender-queer olvasattal is találkozhatunk Hódosy Annamária tollából⁴⁷ – ekkor még elszigetelt jelenségként. Irodalomelméleti szempontból az évtized legkiemelkedőbb száma a 1991/4-es *Hermeneutika és dekonstrukció*, mely szerteágazó nemzetközi szerzőgárdát mozgósított Gadamertől Derridáig és Richard Rortyig.

A lap fő profiljává előlépő irodalomelmélet mellett ugyanakkor izmosodott a kifejezetten világirodalmi tematikájú elemzések bázisa is, melyek azelőtt az anyagok csekély részét képezték: az 1994/4. szám például egyetlen rövidebb közléstől eltekintve csak a német irodalomról szól (Christa Wolf, Thomas Mann, Gotthold Ephraim Lessing, Heinrich von Kleist műveit, valamint a szintén német bázisú expresszionista drámák nyelvét vizsgálva). De a tágas időbeli keretben éppúgy kaphatott figyelmet a 12. századi Grál-költő, Chrétien de Troyes,⁴⁸ mint a minimalizmus fenegyereke, Bret Easton Ellis.⁴⁹

A Pomogáts–Veres-éra

Bár Kálmán C. György 1996-ban még, a maga jellegzetesen „kálmáncés” tónusában teszi fel a kérdést: „Mi a baj az értelmezői közösségekkel?”⁵⁰ a felelős szerkesztőként Kulcsár Szabó Ernőt váltó Veres András és csapata a 2000-es évek elején egyértelmű válasszal szolgál: az égvilágon semmi. Így kerülnek egy-egy „vendégszám” keretében a *Literatura* lapjaira olyan műhelyek tanulmányai, mint az éppen Kálmán C. által bemutatott és patronált pécsi Sensus (2000/2), a szegedi deKON (2000/3) vagy a debreceni Vulgus (2001/4), H. Nagy Péter pedig egy csaknem teljes egészében ma is létező felvidéki közösséget mutat meg (2002/2). Közülük a Vulgus szerzői közös világirodalmi témát is találnak maguknak: a 2001/4-es szám teljes egészében de Sade márkí körül forog. A tematikus blokkok besűrűsödése amúgy is jellemzi ezt az időszakot: hogy csak a világirodalmi érintettségüket soroljuk, jelentős tanulmánycsokrok születnek a görög drámáról (2000/4), a digitális bölcsészetről (2003/1), a kultusz-kutatásról (2004/2) vagy épp az irodalomtörténet kérdéseiről (2003/3–4; 2005/3). Ami a tisztán irodalomelméleti szövegeket illeti, a legnagyobb hatást, úgy tűnik, továbbra is Paul de Man fejti ki a *Literatura* értelmező közösségére: 2000 és 2005 közt öt írás is őt helyezi középpontba. Az ezt követő csaknem húsz évben ugyanakkor mindössze három: egyszerre decentralizálódik a folyóirat irodalomelméleti figyelme, csökken a külföldi szerzők száma, és a szigorúan irodalomelméleti szövegek egy részének helyére szöveg- vagy szerzőközponú, esetleg komparatistikai írások lépnek.

⁴⁷ HÓDOSY Annamária, „Homotextualitás”, *Literatura* 20, 3. sz. (1994): 312–326.

⁴⁸ SZABICS Imre, „Szerelem és lovagi vitézség Chrétien de Troyes Arthur-regényeiben”, *Literatura* 21, 3. sz. (1995): 246–267.

⁴⁹ KÉKESI KUN Árpád, „Az értelem(hiány) keresztútjai: Bret Easton Ellis *Amerikai Psycho* című regényének néhány kultúrfilozófiai vonatkozása”, *Literatura* 22, 1. sz. (1996): 61–73.

⁵⁰ KÁLMÁN C. György, „Mi a baj az értelmezői közösségekkel?”, *Literatura* 22, 3. sz. (1996): 374–393.

Ezek között a tanulmányok közt rengeteg világirodalmi (főleg francia és német, kisebb részben angolszász és közép-kelet-európai) tematikájú, ugyanakkor igen kevés a kortárs: a Conrad-, Proust-, Flaubert- és Goethe-elemzések tengerében üdítő kivétel egy-egy írás az amerikai újrealizmusról vagy a fantasyről.

A Veres–Bezeczky-éra

A 2006-os évfolyamtól újabb átrendeződés figyelhető meg a szerkesztőségben: Veres András felelős szerkesztőből főszerkesztő lesz, helyét pedig Bezeczky Gábor veszi át. S miközben készül az Irodalomtudományi Intézet nagy vállalkozása, a magyar irodalomtörténeti kézikönyv modern fejezete, a világirodalom és az irodalomelmélet sem szorul háttérbe: a 2000-es évtized közepén az etikai kritika⁵¹ és a feminista diskurzusok⁵² látszanak a korábbinál nagyobb erővel feltűnni, majd a Theatron-műhely bemutatkozása (2007/4) után a színháztudományi perspektíva erősödik meg jelentősen: ezt 2013-ban és 2014-ben két testes konferenciablokk húzza alá. A 2010-es évek egyik csúcspontja világirodalmi szempontból minden kétséget kizáróan a Nádor Zsófia vendégszerkesztette Umberto Eco-szám (2012/2), mely a szerző 80. születésnapja alkalmából jelent meg, és Eco egy könyvfejezetén kívül számos jobbnál-jobb olasz és magyar tanulmányt közöl – ilyen, egyetlen élő szerzőre koncentráló világirodalmi szám tudomásom szerint nincs még egy a *Literatura* történetében. A tematikus blokkok már jóval gyakoribbak: az említettekén kívül értékes tanulmánycsokor áll össze a metalepszisről (2007/2), a fordítás és értelmezés kapcsolatáról (2009/1), a biblioterápiáról (2011/4), Nietzsche-ről (2012/4), a komparatistikáról (2014/2) és a leírásról (2018/2). A szorosabb vizsgálat alá vett szerzők széles skálán mozognak Kleisttől Kalkáig, Shelley-től Joyce-ig, de továbbra is ritka madár köztük az élő szerző: az olyan tanulmányok, mint Thomka Beátaé Sofi Oksanenről,⁵³ Sári B. Lászlóé Chuck Palahniukról⁵⁴ vagy Albert Noémié Julian Barnes-ról⁵⁵ kuriózumszámba mennek,

⁵¹ TURY György, „Egy »boa-dekonstruktor« a nyelv sűrűjében: J. Hillis Miller »etikai kritikája«, *Literatura* 28, 2. sz. (2002): 123–141; TURY György, „Az esztétikai etizálása: Martha C. Nussbaum »etikai kritikája«, *Literatura* 30, 2. sz. (2004): 188–198; Z. Kovács Zoltán, „Értelmezés és etika: Az etikai kritika az irodalomtörténeti vizsgálódás számára“, *Literatura* 32, 1. sz. (2006): 22–37; LENGYEL Imre Zsolt, „Lehet-e kánon etikai alapon, és ha igen, miért nem?“, *Literatura* 36, 4. sz. (2010): 295–308.

⁵² Lásd például Horváth Györgyi („Nancy Fraser és Linda J. Nicholson posztmodern feminizmusa“, *Literatura* 31, 1. sz. [2005]: 103–117; „Modernista metanarratíva a feminista nőirodalomtörténet-írásban: Elaine Showalter és az önálló nőirodalmi hagyomány“, *Literatura* 32, 4. sz. [2006]: 451–467), Zsadányi Edit („Posztmodern és feminizmus Magyarországon“, *Literatura* 33, 4. sz. [2007]: 502–508) és Bollobás Nikő („A másik Woolf, más Woolfok a Woolfok másikjai“, *Literatura* 39, 3. sz. [2013]: 314–320) írásait vagy a 2018/4-es szám genderblokkját.

⁵³ THOMKA Beáta, „Észt történelmi trilógia: Sofi Oksanen regényei“, *Literatura* 40, 4. sz. (2014): 354–364.

⁵⁴ SÁRI B. László, „A jól megírt regény: A *Harcosok klubja* és a transzgresszió (műelemzés)“, *Literatura* 38, 2. sz. (2012): 184–197.

⁵⁵ ALBERT Noémi, „»Az önök faja az igazsággal is meglehetősen hadilábon áll«: A Julian Barnes-féle történetkoncepció *A világ története 10 és 1/2 fejezetben* alapján“, *Literatura* 42, 4. sz. (2016): 335–352.

hogy a zsánerirodalom tereibe való be-, vagy a mainstream világirodalom tereiből való kilépést ne is említsük.

A Kappanyos–Szolláth-éra

2019-ben Kappanyos András és Szolláth Dávid vette át a főszerkesztői, illetve felelős szerkesztői posztot. Az azóta eltelt öt évben sok minden történt (kinézetre össze sem lehet hasonlítani a Chicago-szabványban telelábjegyzetelt, angol absztrakttal és kulcsszavakkal felvezetett mai *Literatura*-tanulmányokat a sokszor lábjegyzetek nélküli, gépelt hetvenes évekbeli írásokkal): talán a fenti aránytalanságokat érzékelve valamelyest nőtt a közelmúlt és a jelen irodalmának jelenléte a tanulmányokban,⁵⁶ fontos írások születtek a holokausztról,⁵⁷ erősödött a szemlerovat, 2021 óta pedig csaknem minden szám tematikus alapon áll össze. E számok közül az egyik legkiemelkedőbb (2021/3) számunkra is különösen fontos, mert a kortárs világirodalom-elméletek nyomába ered Hites Sándor vendégszerkesztésében, kelet-európai szerzők segítségével. Mindez ugyanakkor nem teljesen előzmény nélküli eset: a folyóirat már 2020-ban fontos tanulmányt szentelt a témának Róbert Gáfrik tollából,⁵⁸ sőt, a *Szemle* rovatban már 2019-től elkezdtek megjelenni a Bloomsbury Kiadó *Irodalmak mint világirodalom* sorozatának értékelései⁵⁹ – határozottan állítható tehát, hogy az új szerkesztőség elméleti, történeti és gyakorlati szempontból is fontosnak tartja az újabb világirodalmak friss szempontrendszerű elemzéseit. A világirodalom elkötelezett gyalogosaként éppen ezért nem is kívánhatok mást: tartsa meg ezt a jó szokását!

⁵⁶ Lásd pl. SKUTTA Franciska, „Művészetek ötvöződése Marguerite Duras-nál”, *Literatura* 46, 4. sz. (2020): 447–462; FARMASI Lilla, „Bizonytalanság, szorongás és térészlelés mint diszkurzusszervezők Mark Z. Danielewski *House of Leaves* című regényében”, *Literatura* 47, 2. sz. (2021): 221–236; FARKAS Zsolt, „A harmadik (és a többi) Júdás-változat: Borges *Három Júdás-változat* című novellájának metaleptikus értelmezése”, *Literatura* 48, 4. sz. (2022): 359–384, <https://doi.org/10.57227/Liter.2022.4.1>; DÓSA Attila, „»A forradalmi költő«: Hugh MacDiarmid modernista poétikájának értelmezési kísérletei Szili József kritikai munkásságában”, *Literatura* 49, 2. sz. (2023): 212–226, <https://doi.org/10.57227/Liter.2023.2.4>.

⁵⁷ Louise O. VASVÁRI, „A Proust-jelenség és a nők többgenerációs táplálkozási élettörténet-írása mint a holokauszt traumairodalma”, ford. HORVÁTH Györgyi, *Literatura* 45, 3. sz. (2019): 248–261; VILMOS Eszter, „Kanadától Kanadáig: Bernice Eisenstein és a másodgenerációs holokausztemlékezet-irodalom”, *Literatura* 46, 1. sz. (2020): 23–37; BALOGH Magdolna, „Hogyan ne írjunk a holokausztirodalomról?”, *Literatura* 49, 4. sz. (2023): 495–502, <https://doi.org/10.57227/Liter.2023.4.7>.

⁵⁸ Róbert GÁFRIK, „Problémák a világirodalom értelmezése körül”, ford. BALOGH Magdolna, *Literatura* 46, 2. sz. (2020): 136–146.

⁵⁹ FEJÉRVÁRI Boldizsár, „A dán irodalom mint világirodalom”, *Literatura* 45, 3. sz. (2019): 352–356; Urbán Bálint, „Elfelejtett kannibalizmus: A brazil irodalom és a világirodalom viszonyáról”, *Literatura* 46, 1. sz. (2020): 100–108; KUTASY Mercédesz, „Arckép töredékekből”, *Literatura* 46, 3. sz. (2020): 390–398.